

S. KONARSKIO PRIEŠ MIRTĮ PARASYTO EILĖRAŠČIO PRALEISTI FRAGMENTAI

A. KAUPUZA

Leningrado Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas 117 lapų sąsiuvinis (dydžio 17×21 cm¹), datuotas 1859–1860 metais. Jo turinys byloja apie Lietuvos jaunimo nuotakais 1863 m. sukilimo išvakarėse. Rankraščio savininkas, sprendžiant iš pamfletų Kijevo universiteto rektoriaus ir inspektoriaus adresu, buvo studentas, o iš medžiagos apie Lietuvą² — turėjo būti kilęs iš Lietuvos.

Šis sąsiuvinis gali būti įdomus trimis atžvilgiais.

1. Jame yra nemaža sukilimo meto dainų ir eilėraščių (lapai 33–47, 68–88, 91–93, 94^v–95, 96^v–107^v, 109–115). Sukilėlių dainos jau ne kartą buvo išspausdintos³, tačiau minimajame rankraštyje gali pasitaikyti ir ligi šiol nežinomų jų variantų. Šalia anoniminių kūrinių randame tuo metu populiarių A. Mickevičiaus, F. Lenartavičiaus, S. Goščinsko, K. Zaleskio, T. Zano ir kitų autorių eilėraščių.

2. Rankraštyje įrašyti keli L. Kondratavičiaus (V. Sirokomlės) kūriniai prieš carinę patvaldystę, kurie sklido nuorašais, ir todėl dar ligi šiol nenustatytas jų kanoninis tekstas. Šie nuorašai dažnai vienas nuo kito skiriasi, ir mus dominantis sąsiuvinis gali būti dar vienas jų šaltinis.

Sąsiuvinio 48–48^v lapuose — humoristinis „Sirokomlės testamentas“ („Testament Syrokomli“). Paprastai šis eilėraštis į Sirokomlės kūrinių rinkinius nededamas: publicisto Vl. Korotinskio liudijimu, poetas jo yra atsisakęs⁴. Dalis eilėraščio buvo išspausdinta „Kurier Warszawski“, remiantis žinomojo lenkų tragiko Boleslovo Leščinskio atsiminimais⁵. Mūsų minimame sąsiuvinyje randame pilną jo variantą (40 eilučių).

¹ Q Nr. 498.

² Pavyzdžiui, 17–31 lapuose pajuokiami tie, kurie 1858 m. Vilniuje pasitiko Aleksandrą II; 34^v–35^v lapuose yra trys eilėraščiai: M. Akelaičio (slapyvardė „Chłop z powiatu Mariampolskiego“) „Gimtiesiems laukams“ („Do rodzimego pola“), „Ko norėčiau“ („Czego mi się chce“) ir lietuviškos „Rekrutų dainos“ („Pieśń rekrutów“) vertimas į lenkų kalbą. Sąsiuvinio 93 lape įrašytas V. Sirokomlės satyrinis eilėraštis rusišku pavadinimu „Sachar — moroz“, platinas nuorašais ir pajuokęs kai kuriuos Vilniaus literatus, laukusius malonių iš Aleksandro II bei sveikinusių jį Vilniuje 1858 m.; 98 lape randame eilėraštį „Sukilėliai užima Raseinius“ („Zajęcie Rosien przez powstańców“); 49–64 lapuose, remiantis Lucijanu Semenskiu, aprašytas S. Konarskio gyvenimas Lietuvoje ir paskutinės jo gyvenimo valandos („Pobyty na Litwie i ostatnie chwile Szymona Konarskiego — ustęp z jego życia“).

³ Bibliografiją žr. straipsniuose: J. Kulczycka-Saloni, Poezja powstania styczniowego. — „Dziedzictwo literackie“, 1964, p. 19–67 ir „Bohaterzy wychowankowie pieśni. — „Kwartalnik Historyczny“, LXX, 1963, z. 4.

⁴ „Kurier Warszawski“, 1903 m. gruodžio 3 d., Nr. 334.

⁵ Kaprys, Leszczyński i Syrokomla. — „Kurier Warszawski“, 1903 m. gruodžio 3 d. Nr. 334.

Rankraščio 93 lapė matome vieną iš žinomojo Sirokomlės pamfleto „Sachar-moroz“ nuorašų. Pirmą kartą šis kūrinys buvo paskelbtas 1904⁶ metais, o paskui eilėje kitų leidinių⁷.

93^v—94 lapuose yra 1858 m. Poznanėje Sirokomlės pasakyta „Improvizacija“. Kaip mini pats poetas, 1858 m. birželio 10 d. Poznanėje, „Mugės“ restorane, jo garbei buvęs suruoštas priėmimas, per kurį jis ir improvizavęs⁸. „Improvizacija“, kaip ir kitas Poznanėje parašytas eilėraštis „Kritusiems su kunigaikščiu“ („Do poległych pod księżem“; 94—94^v lapai)⁹, tuo metu tegalėjo būti išspausdinti emigraciniuose leidiniuose¹⁰. Be to, sąsiuvinyje yra eilėraščio „Mickevičiaus mirties proga“ („Na śmierć Mickiewicza“, 95—96^v lapai)¹¹ ir eilėraščio S. Nesluchovskiiui (108—109^v lapai) variantai¹².

Be abejo, ateityje, ruošiant kritinius Sirokomlės kūrinių leidinius, reikės atsižvelgti į šiuos rankraštinis jo eilėraščių nuorašus, nors ir nežymiai tesiskiriančius nuo paskelbtųjų tekstų.

3. Sąsiuvinyje yra pilnas tekstas žinomojo revoliucionieriaus Simano Konarskio (1808—1839) eilėraščio, kurį jis parašė Vilniuje prieš pat sušaudymą. S. Konarskio (gim. Dabikiškėse, Seinų apskr.) nelegali revoliucinė-propagandinė veikla paskutiniu jo gyvenimo laikotarpiu buvo glaudžiai susijusi su Lietuva. Jau anksčiau jis buvo žinomas kaip 1830—1831 metų sukilimo, 1833 m. partizanų ekspedicijos į Lenkijos karalystę, 1834 m. italų karbonarų žygio į Savoją dalyvis, kaip vienas iš Jaunosios Lenkijos (organizacijos, kuri sudarė Madzinio Jaunosios Europos dalį) vadovų. 1835 metais Konarskis prisidėjo prie leidimo Paryžiujeėjusio žurnalo „Šiaurė“ („Północ“), kuriame buvo reikalaujama panaikinti baudžiavą, demaskuojant šliktos bei magnatų egoizmą ir konservatyviųjų emigrantų reakcinę programą. Žurnalas populiarino revoliucinę brolybės bei sąjungos tarp lenkų ir rusų mintį. J. Lelevelio patariamais, S. Konarskis, vėliau, jau būdamas emisaru, platino atsišaukimus rusams. Organizuojant ginkluotą sukilimą prieš carizmą, jis susisiekė su rusų revoliucionieriais, du kartus važiavo į Petrapilį, palaikė ryšius su Vilniaus, Bresto ir kitų garnizonų revoliucionieriais. 1830 metais caro žandarams pavyko sučiupti Konarskį stotyje netoli Vilniaus. Rusų karininkų grupė, vadovaujama leitenanto Nikolajaus Kuzmino-Karavajjevo, buvo sudariusi planą išgelbėti Konarskį, bet kalinys Ožeška juos išdavė, ir todėl jam nepavyko pabėgti. 1839 m. vasario 27 d. Konarskis buvo sušaudytas.

Tai, kad Konarskis prieš egzekuciją sukūrė eilėraštį, yra plačiai žinomas faktas. Tą kūrinių jis parašė 1839 m. vasario 26/27 d. naktį bazilionų vienuolyno celėje. Kąkurio būdu eilėraštis buvo perduotas į laisvę ir pasklido daugybe nuorašų. Tik po 1905 m. revoliucijos, šiek tiek suminkštėjus carinei cenzūrai, Vl. Zahorskis savo darbe apie S. Konarskį paskelbė minimąjį eilėraštį, tačiau praleisdamas daugelį vietų, kurias pažymėjo daugtaškiais¹³.

⁶ „Noworocznik Litewski, 1904.

⁷ Wybór poezji pod red. F. Bielaka, Kraków, 1922; Wybór pism pod red. S. Ciwinskiego, Wilno, 1923.

⁸ L. Kondratowicz, „Podróż swojaka po swojszczyźnie“, z rękopisu ogłosił Wład. Korotynski, Warszawa, 1914, str. 44.

⁹ Turimas galvoje J. Poniatovskis.

¹⁰ „Przegląd rzeczy polskich“, Paryž, 14 października, 1858.

¹¹ Pirmą kartą paskelbta laikraštyje „Kurier Warszawski“, Nr. 327, 26 listopada 1905, str. 2, „Na zgon Mickiewicza“.

¹² Pirmą kartą spausdinti žurnale „Noworocznik Litewski“, 1904, paskui — „Litwa i Ruś“, 1912, t. III, z. 2, str. 139—141.

¹³ Wład. Zahorski, „Szymon Konarski (życie i czyny), podług niewydanych dokumentów opracował... Wilno, 1907, str. 64.

Visas praleistas vietas galima atstatyti, remiantis eilėraščio nuorašu, kuris yra minimajame sąsiuvinyje. Pagal sąsiuvinyje esantį tekstą, Zahorsio paskelbtame tekste, tarp 40—41 eil., yra praleista eilutė:

Spójrzeńie moje to Sybiru żmija;

tarp 86 ir 87 eil.:

Ze uczynkami memi chwalilem cię w niebie;

Zahorsio tekste yra daugtaškis, o sąsiuvinyje ši pastraipa:

I szydżę teraz z cnoty, ja się z cnoty śmieję,
Ja szydżę z przekonania, co daje nadzieję,
Ze szczęście mego ludu tylko się odwlekło,
Ja w boga dziś nie wierzę, bo mam w sercu piekło.
Z całą oprawców zgrają szatan w piersiach siedzi
I ucztę królom sprawia wśród brudnej gawiedzi.

Zahorsio tekste 89, 90, 91 eil. baigiasi daugtaškiais, o pilnas jų tekstas yra toks:

Ale ja nieba nie chcę, ja nieba nie czuję,
Ja do nieba nie pójde, ja w niebo napluję,
Ja pójde szukać ludzi, co bluznili tobie;

Zahorsio tekste tarp 107 ir 108 eilučių yra daugtaškis, o sąsiuvinyje toje vietoje — ketureilis:

Do nieba iść nie chciałem, bo mój lud w niewoli,
Bo ojczyzna skrwawiona, bo mi serce boli.
Plunąłem więc w to niebo po szatańsku śmiało,
Z duszą do was przyszedłem, królom dalem ciało.

Nors Zahorsio ir nepaskelbtos, praleistosios eilutės išliko plačiai paplitusuose nuorašuose. Tą liudija ir tas faktas, kad K. Majeranovskis jų nuotrupas įsidėjo į savo istorinę trijų veiksmų dramą „Simonas Konarskis“. Antroje scenoje, kuri vyksta kalėjime, Konarskio žodžiai yra kai kurių Zahorsio praleistų eilučių perfrazavimas¹⁴.

Lietuvoje yra daug vietų bei vietovių, susijusių su S. Konarskio vardu. Per 1831 m. sukilimą jis kovėsi Panerių kalvų papėdėje prie Vilniaus, paskui prie Panevėžio ir Šiaulių. Būdamas emisaris ir ruošdamas ginkluotą sukilimą, Konarskis lankėsi beveik visuose Lietuvos rajonuose. Jo agituojami į organizaciją įstojo daugelis Vilniaus Medicinos-chirurgijos akademijos profesorių bei studentų. Gydydamasis akademijos klinikose, jis jautėsi saugiai, nors caro žandarai jo jau ieškojo. Konarskis suimtas sėdėjo ten pat, kur ir A. Mickevičius filomatų bylos metu, t. y. kalėjimu paverstame bazilionų vienuolyne prie vadinamųjų Aušros Vartų (dabar ten yra Politechnikos instituto filialas). Sis revoliucionierius buvo sušaudytas ant kalvelės, netoli Raudonosios Armijos prospekto (seniau Pohuliankos g-vė). Minint 85-ąsias žuvimo metines, 1924 metais Konarskui maždaug mirties nuosprendžio įvykdymo vietoje buvo pastatytas memorialinis akmuo. 1863 m. sukilimo metu Vilniuje vyko daug demonstracijų su Konarskio vardu toje gatvėje, kuri dabar vadinama Konarskio g-ve.

Nepaprasto tvirtumo ir tyrumo žmogus, apie kurį net carinis satrapas Dolgorukovas negalėjo nepagarbiai atsiliepti, Konarskis į istoriją įėjo kaip tikras demokratas ir liaudies draugas. Įvykdžius mirties nuosprendį, Lelevelis sušuko: „O, Konarski! skelbei laisvę ir lygybę — ir sukelei prieš save aristokratus bei tironus. Skleidei tarp žmonių brolybę, nepaisydamas luomų, tikybių ir tautybių skirtumų!“¹⁵

¹⁴ Rankraštis LTSR MA Bibliotekoje, F 40, ERS — 161, p. 24.

¹⁵ Stefan Kieniewicz, Samotnik brusselski, opowiesc o Joachimie Lelewelu, Warszawa, 1964, str. 77.

Mirties nuosprendžio įvykdymo išvakarėse parašytas eilėraštis atspindi visą Konarskio išgyvenimų tragiškumą. Sis kūrinys, poeto A. Žukausko išverstas į lietuvių kalbą, yra mūsų skelbiamas pirmą kartą.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis
institutas
Lenkų kalbos ir literatūros katedra

Įteikta
1965 m. birželio mėn.

SIMONO KONARSKIO EILĖRAŠTIS

Grazus pasaulis, didžiulis, laimingas.
Pavasario žavumą jau gamta išliejo.
Tik man į širdį skausmas tarsi iešmas sminga,
Pragyvenau jaunystę, kaip debesis vėjų.
Net pragarą sudrebins, danguje ras mintį
Jausmai, užgaus tau sielą, liks ten susitelkę,
Blaškys ir negalėsi jau nusiraminti,—
Taip blaško savo žvilgsnį pantera išalkus.
Esu jausmus ir mintį iš dangaus paėmęs,
Su jais yra pasauly elgetauti tekę,
O šiandien mano sielą sielvartas apsėmęs,
Nelaimė kaip akmuo krūtinę, mintį slegia.
Kai mano liaudis nuskriausta vaitoja,
Siaubingas verksmas neleidžia miegoti,
Tavo krūtinė skausmo himną groja,
Ir tu, mieloji, pradedi raudoti.
Viską turiu jau — dalia dovanojo,
Sioj celėj telpa viltys išsvajotos,
Nuo atminimų atskiria šios grotos,
Budeliui dievas pavedė rytojų.
Ant pakyls dar kartą sušvytėsiu
Ir ten priimsiu likimo sprendimą.
Bus jums sudie, kai kilpoj dust pradėsiu,
Kartu užges ten ir prisiminimai.
Vargau, ką pašaukimas liepė, ištesėjau,
Gerų širdžių daugybėj ir tave atradęs,
Kai tenka atsisveikinti, tik atsidūsėjau
Su angelu, kurs tavo ateitį pamatė.
Man atsidusus, iš mano krūtinės
Pakilo vėjas, bejėgis, mirtinis,
Tarsi audra jis širdyje sustaugė,
Virš tavo laisvės ir tavo jaunumo...
Vienatvės ašaras tu nušluostei man, drauge,
Ir leidai pailsėti kiek prie savo kojų,
Būties žvaigždė ištryško kupina giedrumo,
Alsuodavau dangum aš, kai namie buvojau.
Siandien ne dangų, atvangą, paguodą,
Raudas ir skausmą atminimai duoda.
Esu bastūnas, kenčias sunkių dalių!
Mirties drobulės krūtinę suvysto,
Žvilgsny Sibiro gyvatę išvysta,
Kur pasisuksiu — į nelaisvę kelias.
Kur pasisveikinti įėjęs norėsiu,
Kur paduos riekę duonos, man atėjus,
Žmonos ten verksmą ar motinos girdėsiu —
Našlaičių rauda ten nenustos aidėjus.

Kur nejutau aš tos vienatvės savo,
 Kur sleidėsi tyrumas, pripildė man sielą,
 Širdis paglamonėta daugiau nekraujavo,
 Kur mylimoji guodė tarsi brolių mielą,—
 Hieną ten atveski į lavonų puotą,
 Ji sudrebės pamačius ir pradės raudoti,
 Ir ims su gailėsiu nuliūdus mauroti,
 Ir nenorės pažvelgti, kur mano žingsniuota.
 Sunki dalia manoji! Aš sunkiai alsuoju
 Kaip mirštantis. O liaudies kančios lyg abuojūs
 Nuodai, širdy sutirpę,— taip ją kančios varsto.
 Jie šliaužioja krūtinėj kaip šliužai po karstą,
 Kaip kirmėlės supuvę, mano širdį ėda,
 Taip naujai supiltą kapą spiečiai jų apsėda.
 Mintis, kuri paguosti dirbantį mokėjo,
 Mintis, linksma, laiminga, kaip jauna mergelė,—
 Jai meilė skruostus šildo ir krūtinę kelia,—
 Mintis, kuri gyventi laisvėj sugebėjo,
 Dabar ji nukamuota tardymu piktuoju,
 Kaip mirštantis senelis, silpsta, prakaituoja.
 O jei pripuolamai ji, vakare išbėgus,
 Kelio mano keliautu prie žmonių nulėkus,
 Pažvelgs širdin žmonių ir motinų, vaikučių,
 Tai vėl apalps, netekus net jėgos likučių,
 Pabėgs atgal už grotų, visiškai nusilpus,
 Kaip kankinys, išvengęs budelio ir kilpos.
 Sugrįžus vėl ims virti pavergtoji krūtinėj,
 Kaip persmelkiantis brolių riksmas, jų kankynė.
 Už ką kenčiu aš, dieve, ir kamuojuos skaudžiai?
 Kam liaudies skausmo replės šitaip baisiai spaudžia?
 Žudai mane, kamuoji, kaip šliužą nuodingą,
 Kuris, lazda prispaustas, raitosi skausmingai.
 Juk aš turiu krūtinėj žmogišką tik širdį,
 O tu į ją sukrovei vien kančias ir mirtį,
 Vien graužatį, žuvinį, negandus ir skausmą,
 Ir nedalios bedugnę, ir nevilties jausmą.
 Ir kas man, dieve, sąžinės ramybė,
 Kas tau žinomi norai, užgaidų daugybė,
 Kad gyvenau ne sau aš, ką iš to turėjau,
 Ir kad tave vien darbu garbinau, tvėrėjau?
 Kalėjime blaškausi aš lyg šuo išalkęs,
 Ir ašaros netardant akyse man telkias,
 Juokiuosi iš dorybės, man jau jos nereikia,
 Tikėjimą pašiepiu, kuris viltį teikia,
 Kad dar ateis mūs liaudžiai laimė begalinė.
 Jau netikiu dievu, nes pragaras krūtinėj.
 Jau budelis ir velnias krūtinėj susėdo,
 Karaliams puotą kelia su niekšų govėda.
 O gal mane tu, dieve, išmėgini tyčia,
 Paruošdamas dangų už pragarą šičia?
 Bet aš dangaus nenoriu, nejaučiu dangaus aš,
 Į dangų niekad neisiu, danguje prisipiausiu,
 Verčiau eisiu ieškoti tų, kur tave plūdo,
 Kaip Kristus jie ant kryžiaus už žmones kentėjo,
 Ir jais nusinuodijo — nieko nepadėjo.

Jei pragare jie būtų, aš juos suieškosiu,
 Pasveikinsiu nuėjęs, baisiai suvaitosiu,
 Taip, kaip vaitoja liaudis. Tarsiu jiems: „Mielieji,
 Kaip motiną, žmoną aš liaudį šią mylėjau.
 Tai ašaros paliudys, siela, tiek kentėjus.
 Manęs dar egoizmo drumzlės neužliejo,
 Aš gyvenau kaip jūs, bet viešpačiui patiko,
 Kad kraštui maras, broliams — žudikas palikčiau,
 Jų ašarų prigeręs, iš čionai išvykčiau,
 Patenkintas, kad švarią sąžinę paliko.
 Kalėjimo ankštybėj apkaltas grandinėm,
 Sudiev pasakiau liaudžiai, vargstančiai tėvynei,
 Sudiev, šeima, mieloji, te jums gera būna,
 Išėjęs kaip klajoklis, kaip prakeiktas žūnu.
 Į dangų nenorėjau, nes pavergta liaudis,
 Sukruvinta tėvynė, ir man širdį skauda,
 Tad spioviau į tą dangų kaip šėtonas drąsiai,
 Daviau karaliams kūną, jums atnešiau dvasią,
 Prisiminimais džiaugsiuos, šičia pailsėsim
 Kančių tiek iškentėję, atsigaut galėsime:
 Mums čia nedraus tėvynės dalią apraudoti,
 O danguje jos kančių matant lieps šypsis,
 Sueisim čia, kam žemėj teko daug kentėti,
 Ir pragarą-karšinių imsime nugalėsime,
 Vienon tikybon savo pojūčius suliesime,
 Kaltės vergai — karaliai greit pradės virpėti,
 Nusišypsos pats dievas, ims dangus giedrėti,
 Ir nusilenksim dievui, dievas ims jaunėti!
 Emiau aš kaip klajoklis prieš dievą burnoti,
 Bet jeigu apie krašto ateitį kalbėsi,
 Geriau jau tas, kurs keikias, nei ima raudoti,
 ten kūną, ten ir sielą pasmerkti galėsi.
 Aš, jaunas į pasaulį elgetaut išėjęs,
 Kai viltimi švytėjo man žvaigždė sutviskus,
 Gyvenimo netroškau, laisvės nenorėjau,
 Mintis nuo tavo kryžiaus — buvo tada viskas:
 Įstengė kaip jaunystė širdį nuraminti;
 O dieve, jau tironai pašiepia tą mintį.
 Esu aš kankinys dar tos minties ik šioliai,
 Geriu aš kraują savo artimųjų brolių;
 Širdis man sprogs, gaudumui dideliame užėjus,
 Širdis tavoji virptels, tuo pasišlykštėjus.
 Nuodai į dangų trykštels iš manos krūtinės,
 Kaip vėliava vergijos mūsų šiandieninės,
 Krauju padvelkę visą dangų tau išnuodins,
 Primins, kad liaudis vargsta be jokios paguodos.
 Kančių daug šioj vienutėj kentęs, skausmą baisų,
 Mačiau, kaip lenkų žemę ašaros nustelbė,
 Gyvybės jau nepaisau, sielos jau nepaisau,
 Bet Lenkiją išgelbėk, Lenkiją išgelbėk!

Vertė Alb. Zukauskas

ОПУЩЕННЫЕ ФРАГМЕНТЫ ПРЕДСМЕРТНОГО СТИХОТВОРЕНИЯ ШИМОНА КОНАРСКОГО

А. КАУПУЖ

Резюме

Известный польский революционер-демократ первой половины XIX века Шимон Конарский, казненный в Вильнюсе в 1839 году, в ночь перед казнью написал в тюрьме стихотворение, которое каким-то образом попало на волю и распространялось в списках. Только после революции 1905 года биографу Конарского В. Загорскому удалось поместить это стихотворение в изданной им брошюре о революционере, однако целый ряд мест по цензурным соображениям был опущен и заменен многоточиями.

Автор публикации обнаружила в рукописном отделении Библиотеки Академии Наук в Ленинграде тетрадь, в которой, наряду со списками стихотворений В. Сырокомли, А. Мицкевича, М. Акелайтиса и др., имеется полный текст этого предсмертного стихотворения, отражающего драматизм переживаний революционера накануне казни.
